

УДК 94:323.285 (73)

АНТИСИСТЕМНИЙ ПРОТЕСТ У ХХ СТОЛІТТІ У ПРАЦЯХ І.ВАЛЛЕРСТАЙНА

Стаття присвячена оцінці І.Валлерстайном місця подій 1968 р. у розвитку світосистеми. Американський соціолог трактує їх як події другої загальносвітової революції, яка змогла здолати ліберальний консенсус, заснований в середині ХІХ століття. В статті також розглядаються спільні мотиви для робітничих, етнічних, жіночих та інших рухів у їхній боротьбі проти капіталістичної світосистеми.

Ключові слова: світосистемний аналіз, капіталістична світоэкономика, антисистемні рухи, всесвітня революція, робітничий рух, національно-визвольний рух, жіночий рух.

За останнє десятиліття твори відомого американського мислителя Іммануїла Моріса Валлерстайна стали досить популярними у нашій країні. Попри динамічне зростання уваги наших співвітчизників до вагомості на Заході фігури соціолога та неомарксиста, творчий доробок вченого присвячений історії капіталістичної світосистеми та поступовій еволюції суспільства у ній, все ще подається широкому читацькому загалу у занадто узагальненій, утертій формі. У зв'язку з необхідністю ознайомлення широкого загалу з найважливішими аспектами ще й досі новаторського, втім не надто освоєного у нашій країні ідейного полотна методу світосистемного аналізу, актуальність даного наукового викладу є високою.

Головною метою статті було стисло резюмувати та узагальнити погляди І.Валлерстайна на перебіг та наслідки зростання антикапіталістичних настроїв у ХХ столітті.

УСАТЕНКО І.А.,
аспірант
Одеського
національного
університету
імені
І.І.Мечникова

У розлогій інтелектуальній парадигмі американського вченого одним з ключових понять є термін «світосистема». Ця широко вживана дослідником категорія і теоретично – на сторінках його книг та статей, і практично, у його баченні історії, покликана витіснити термін «національне суспільство». На думку І.Валлерстайна, «світосистема», що мала два різновиди: «світоімперія» та «світо-економіка», не є усім світом, в усій його класичній неохопності. Вона лише виконує роль динамічної економіко-соціальної матриці, з чітко окресленим ареалом, інституціями та розподілом праці. Останньою хронологічно є капіталістична світо-економіка, яка за час свого існування переросла у справдешню світосистему, підпорядкувавши своїм інтересам майже усі соціальні механізми. За твердженням І.Валлерстайна, у капіталізмі ніколи не існувало соціальних обмежень для розвитку та поширення виробництва, за те панував міжрегіональний та транснаціональний поділ праці.¹ Для того, щоб погляди автора підозріло не скидалися на марксистські, автор світосистемного підходу пише не лише про зональний поділ та світову ієрархію виробництва, але й про єдину політико-ідейну геокультуру та вводить в науковий обіг ідею про дві всесвітні за масштабами та антикапіталістичні за характером революції. Тепер про всі ці стовпи валлерстайнівського вчення по порядку.

Перш за все, коротко про транснаціональний поділ праці. На думку американського дослідника, капіталістична світосистема подібно до будь-якої іншої ієрархічної структури, є організованим простором. Для схематичного зображення цього простору західний соціолог використовує метод горизонтального поділу світу на три типи виробничих ареалів: «центр», «напівпериферія» та «периферія». Взаємодія між цими зонами обумовлена нерівномірним обміном між обширними, втім густо заселеними, околичними територіями (у творах І.Валлерстайна це «периферія», «напівпериферія» чи «глобальний Південь») та благополучними країнами «центру». Чи варто при цьому зауважувати, що такий обмін неодмінно йтиме на користь ринковим монополіям останніх?² Транснаціональний та міжрегіональний поділ праці, що опирається на грабіжницький розподіл доданої вартості – одна з найважливіших заporук успіху функціонування світосистеми. Але інтеграція чисельних верств світового робітництва та їхнє підкорення законам світо-економіки, не могли б статися, на думку І.Валлерстайна, самі собою. Незмінною помічни-

цею світо-економіки у цій справі була так звана геокультура.

Тепер щодо поняття «геокультури». За переконанням дослідника, кожній світосистемі притаманна своя ідеологічна опора. Таке підґрунтя пануючої світо-економіки було назване І.Валлерстайном «геокультурою». На думку вченого, воно була покликана захищати інтереси пануючої верхівки капіталістичної світосистеми, відповідати за її справне функціонування та зводити до нуля усі можливості антисистемних виступів³.

Єдиною геокультурою, що виникла та існувала за капіталізму, була ліберальна інтелектуальна доктрина. Вона базувалася на спільній вірі у прогрес, а також у те, що політично вільна нація, обравши правильний економічний курс розвитку (щоправда, у заданих провідною геокультурою межах) неминуче досягне успіху та могутності.

На думку ж І.Валлерстайна, дане твердження апріорі не могло стосуватися усієї неозорої міждержавної мережі. Вчений наполягає на тому, що шляху, рухаючись за яким, могли б одночасно успішно розвиватися усі (або принаймні більшість) країн, просто не існує. Причини цього дуже прості і криються, здебільшого, у безперервній жазі підприємців центру до накопичення капіталу та питанні підтримки життєздатності самої світосистеми (світо економіки)⁴.

У своїх численних творах І.Валлерстайн представив достатньо спрощену модель аналізу лібералізму як ідеології, його історії. Лібералізм виник у якості породження світогляду нової «сучасності», виникнення якої дослідник схильний пов'язувати з епохою Французької революції. Саме тоді народу було вперше продемонстровано, що сувереном в державі може бути він сам, а політичні зміни спрямовані на благо країни є нормою. Ліберальна ідеологія, яка швидко сформувалася на тлі карколомних історичних подій, хутко підхопила егалітарні гасла розриву зі «старим режимом» та ліквідації «незаконних привілеїв». Проте, така приваблива для багатьох позиція невдовзі після виникнення була змушена вступити у конфронтацію з двома іншими ідейно-політичними доктринами. Ними були реакційний консерватизм, що прагнув повернення несправедливих порядків та обмеження масштабу соціальних і політичних змін, а також радикальний соціалізм, який не приймав закостенілості останніх та лицемірства лібералів⁵. Інституційне оформлення усіх трьох ідеологій, на думку засновника світосистемного методу, а також

під їхньої боротьби за гегемонію у світосистемі, припали на буремні події 1848-1849 рр. Саме у цей час наряду з національно-визвольною на вигляд та соціально-економічною за наповненням «весною народів», у світосистемі відбулася перша загальносвітова революція. В результаті неї перемогу в боротьбі за багаторічне панування над думками представників владної верхівки, врешті-решт здобула ліберальна ідеологія, яка за глибоким переконанням американського вченого, змогла згодом підпорядкувати своєму впливу своїх конкурентів⁶.

Гучну за своєю звучністю максиму про злиття трьох ідеологій (консервативної, ліберальної та соціалістичної) в єдину оновлену ліберальну геокультуру, І.Валлерстайн в цілях ясності своєї розповіді, пояснює її ключовим завданням. Головною функціональною задачею цього консенсусу була мінімізація «антисистемних» загроз геокulturі та капіталістичній світоekonomіці, які у XIX ст. переважно походили від пригнічених класів центру, а у XX ст. і від експлуатованих народів «периферії»⁷.

Твердження про те, що «під маскою ідеологічного конфлікту крилася реальність ідеологічного консенсусу», ще довго продовжуватиме залишатися одним з наріжних (хоч і контрверсійних) каменів світосистемного аналізу кшталту І.Валлерстайна. За його твердженням, політична робота в індустральних країнах до 1914 р. була розділена, головнo, між «ліберальними консерваторами» та «ліберальними соціалістами». Перша світова війна не лише не змінила цієї тенденції, але й укріпила її, представивши два способи її подальшого розвитку. Ідейним натхненником першого з них став американський президент В.Вільсон, який транспонував ліберальний принцип «прав людини» в права народів на самовизначення. Керуючись вільсоніанським курсом на самовизначення було розпочато, а після Другої світової війни з новою силою продовжено, облаштування периферійних та напівпериферійних зон повоєнного світу. Згідно з новим принципом, кожна суверенна нація мала право здобувати власну державність та домагатися політичної рівності з іншими членами міждержавної системи. Наступним кроком лібералів-вільсоніанців став перерозподіл частини доданого продукту шляхом державного трансферта доходів, з якого, на їхню думку, мав прорости національний економічний розвиток країни⁸.

Відповіддю вільсоніанству стала стратегія ленінізму, що постала в 1917 р. В.І.Ленін виступив з різкою критикою будь-яких «лібералізацій» та

«ревізіонізмів» класичного вчення К.Маркса та Ф.Енгельса і запропонував альтернативу, яка набула свого вираження спочатку в опозиції до участі робітників у Першій світовій війні, а потім і в захопленні державної влади в Росії, шляхом державного перевороту. Після перемоги більшовицького перевороту, стверджує І.Валлерстайн, нова радянська держава вступила на шлях, головною метою якого, була її політична інтеграція до капіталістичної світосистеми⁹.

Проте, після остаточної загибелі усіх надій більшовиків на революцію в Німеччині, глобальна ідея всесвітньої революції була відкинута. На її місце прийшов новий ідефікс автономного соціально-економічного розвитку периферійних держав, у рамках якого «вождь світового пролетаріату» створив еквівалент концепції соціальної держави¹⁰. І хоча універсалізм світового робітничого класу не передбачав тривалого існування націй або народів, в короткостроковому і середньостроковому планах вони були неминучою реальністю, з якою маркситсам доводилося змиритися. Окрім партикулярного курсу на розбудову «соціалізму в одній країні», ленінські гасла пролетарського інтернаціоналізму та антиімперіалізму дивовижним чином зближали ленінізм з вільсоніанством. Зважаючи на існування численних точок перетину двох великих ідейно-політичних практик, І.Валлерстайн проводить аналогії між ними: «Ленінізм, великий оппонент ліберал-соціалізму на національному рівні, став підозріло нагадувати ліберал-соціалізм на рівні всесвітньому»¹¹. Навіть створення та існування СРСР інтерпретується І.Валлерстайном як суцільний соціалістичний експеримент, грандіозна за розмахом містифікація, що мала на меті утихомирення небезпечних класів периферії, шляхом запевнення у розбудові світлого майбуття свободи, рівності та братерства¹².

Облишивши усі пересуди з приводу твердження вченого про формальність радянсько-американського протистояння та геополітичну роль «країни Рад», можна виокремити найголовніші пункти двоєдиної доктрини Вільсона-Леніна за І.Валлерстайном. За переконанням засновника світосистемного аналізу, ліберальна геокultura схвалила три найголовніші стратегії «світоekonomіки»: а) поступове наділення загальним виборчим правом та незначний перерозподіл благ, який сприяв би стабільності системи; б) розгортання праксиса держави загального достатку, віра в прогрес; в) формування розгалуженої системи

суверенних держав та єдиної національної свідомості в них. Усі ці три елементи єдиної стратегії, на думку І.Валлерстайна, мали на меті розв'язати одну глобальну проблему – проблему інтеграції трудящих периферійних регіонів капіталістичної світоekonomіки, яка після приручення робітників центру (протягом 1848-1914 рр.), стала головною. Як стверджує західний дослідник, ліберальна програма була спрямована на вирішення цієї проблеми майже все ХХ ст. – у період з 1917 р. по 1989 р.¹³

Однак, якщо протягом першої половини ХХ ст. капіталістична світосистема, розвиваючись переважно в межах пануючої геокультури, лише накопичувала заряд своєї соціальної енергії та революційності, то уже в середині ХХ ст. політика інтеграції всесвітніх трудящих класів шляхом надання їм загального виборчого права та формування фіктивних стратегій національного розвитку для суверенних держав, досягала своїх меж. Остаточний крах ідеї «розквіту соціальної держави» та вичерпання усіх можливостей для приручення трудящих периферії до початку 1970-х років, співпав з початком застою в світоekonomіці та початком спадаючої фази (фази-Б) кондратьєвських економічних циклів. Ідейний протест, що розгортався на тлі початку економічної скрути, І.Валлерстайн схильний називати «всесвітньою революцією 1968 року»¹⁴. Саме ця антисистемна революція 1966-1970 рр., яка згідно з історичною ретроспективою американського вченого була уже другою після революції 1848 р., змогла висунути цілий ряд нових ідей, які за сміливим твердженням автора, врешті-решт, розхитали ліберальні стовпи, на яких трималася ідейна структура капіталістичної геокультури.

І.Валлерстайн свідчить про те, що під час другої загальносвітової революції, ліберальний консенсус було атаковано з боку як лівих так і правих сил. Зокрема, американський вчений твердить, що революціонери 1968 р. «видвинули протест зліва проти цього консенсусу, і передусім, проти історичної трансформації соціалізму, навіть лєніністського соціалізму, в ліберал-соціалізм».¹⁵ Однак, для того, аби розібратися у цьому протесті потрібно пам'ятати про той розкол, який виник напередодні революції 1968 р. у рядах лівих. На думку американського соціолога, соціалістичний табір у цей час було розколено на групу «старих лівих», які боролися за електоральне виживання на основі використання еkleктичних центристських програм та на групу «нових лівих» – вічно еволюціонуючого набору партій та рухів. Саме вони брали

активну участь в усіх масових рухах, захищаючи університетські свободи, громадянські права етнонаціональних та расових меншин, людей нетрадиційної орієнтації. Таким чином, «нові ліві», серед прізвищ котрих іноді фігурує Валлерстайн, прагнули виразити протест проти бездуховності «суспільства споживачів», конформізму та уніфікації людської особистості.¹⁶

Ерозія ліберального консенсусу з лівого боку, переконує мислитель, у 1968-1989 рр. прийняла форму розпаду ліберально-соціалістичних режимів. На підтвердження своїх слів, І.Валлерстайн наводить процеси перебудови в СРСР, створення «особливих» економічних зон у Китайській Народній Республіці, падіння однопартійних політичних систем у світі. Проте, приклади, які наводить американський вчений, навряд чи можна назвати зрозумілими та аргументованими, особливо, якщо взяти до уваги попередню тезу про протест проти «історичної трансформації соціалізму», який було закладено у 1968 р.¹⁷

Однак, ще до того, як у 1968 р. у всесвітньому ліберальному консенсусі була пробита діра так званими «новими лівими», встигла оновитися і права консервативна ідеологія. Вона обрала наступальний характер та була спрямована на зняття обмежень з ринку та відхід від перерозподільчих механізмів держави загального достатку. Політична доктрина, що отримала назву неоконсерватизму, на думку І.Валлерстайна, знаменувала собою чи не наймасштабніший регрес у сфері соціальної політики держави протягом попереднього століття¹⁸.

Апологетами неоконсервативної ідеології, за переконаннями американського дослідника, були М.Тетчер, Р.Рейган, Д.Буш-старший і західноєвропейські «старі праві» – Г.Коль, Ж.Ширак. Усіх їх об'єднував відхід від стратегії жорсткого регулювання економіки, бажання підтримати приватне підприємництво та скоротити обсяги державних виплат¹⁹.

На думку І.Валлерстайна, і ліві, і праві громадські активісти, що стали до барикад, були об'єднані спільними мотивами для початку протесту. Причин, яких вчений називає «аспектами», було дві. Перш за все, революціонери кінця шестидесятих виступали проти недемократичності тих, хто стояв при владі, а також проти хронічних зловживань політиками цією владою. За твердженням І.Валлерстайна, такі зловживання існували у будь-якому регіоні, на усіх владних щаблях – «від робочого місця до освітніх структур, політичних

партій та профспілок».²⁰ Ключовою метою протестувальників було подолання явища відстороненості народу від прийняття рішень. Вони вимагали заміни вертикального принципу прийняття політичних рішень горизонтально-партисипативним, тобто «всенародним» принципом. За переконанням І.Валлерстайна, на форми опору протестувальників 1968 р. суттєво вплинула концепція ненасильницького спротиву, яка по-різному тлумачилася у творах Г.Д.Торо, М.Ганді, М.Лютера та інших²¹.

Наступним, однак, не менш важливим, на думку І.Валлерстайна, аспектом другої світової революції, була інкорпорація так званих «забутих людей». «Забутими» вони здавалися на тлі незбалансованої соціальної політики держави та недостатньої матеріальної та політичної підтримки з її боку. До категорії «забутих» державною владою людей мислитель відносить такі соціальні групи як жіноцтво, етнічні та сексуальні меншини, маргінальні релігійні громади, інвалідів, аборигенів, пацифістів та захисників довкілля²². Але такий абстрактний відбір обділених увагою влади індивідів залишає широке поле для критики. Якщо прикинути лише приблизний відсоток представників вище перелічених верств, то можна побачити, що чисельність людей, які належать до «внутрішнього третього світу» буде більшою за кількість тих, про кого влада, так би мовити, не забувала. Для того, аби врятувати свою концепцію від розгрому, І.Валлерстайн робить одне суттєве уточнення: він говорить, що поняття «забуті люди» має співвідноситися не стільки з кількістю, скільки з соціальною роллю цих людей у соціумі. Цим людям говорили і продовжують говорити зараз, що їхні інтереси та вимоги наразі не можливо вдовольнити, оскільки існує ціла низка більш важливих першочергових завдань²³.

До речі, стосовно першочерговості. У трактуванні розрізаних подій 1968 р. прослідковується інтелектуальний виверт автора, що резонує з класичним марксизмом. Услід за «базовими» економічними методами структурування робочої сили, про які уже йшла мова, І.Валлерстайн розглядає не менш важливі, на його думку, інші методи такі як сексизм (дискримінацію за статтю) та расизм (дискримінацію за расою). Можливо, не варто було б загострювати увагу читачів на цьому, якби цей огляд американський світосистематик здійснював у витриманих марксистами рамках, переконуючи читачів у важливості і першочерговості економічних, найперше класових, відносин у капі-

талістичній світосистемі. Однак, мислитель пише про те, що на його погляд, етнізація робочої сили та інституціональний расизм мають не менший вплив на перерозподіл доданої вартості, аніж соціальна експлуатація. Головне значення расизму у світоekonomіці, міркував американський вчений, полягало у нав'язуванні ідеологічного фону несприйняття робітниками інших «низькостатусних груп». З його допомогою капіталісти могли забезпечити свої шляхи накопичення капіталу, виправдати нерівність та зменшити загрози антисистемних виступів.²⁴ Як бачимо, сутнісно роль явищ расизму в першу чергу, а також сексизму, у творах І.Валлерстайна, гармоніює з тим відношенням до цих явищ, яке існувало набагато раніше до цього в ортодоксальному марксизмі. Проте, запитання «з заковикою», яке задають І.Валлерстайну ліві мислителі та прості читачі, полягає дещо в іншому. Науковців цікавить, чому І.Валлерстайн так істотно завищує значення етнічних та гендерних протиріч настільки, що дозволяє їм зрівнятися з класовими. Чому американський мислитель заперечує той факт, що як хронологічно, так і за змістом явища расизму та сексизму не є співставними? Адже куди більш органічними, згідно з аналізом головної лінії його вчення, були б висновки про причинно-наслідкові зв'язки усіх цих явищ. Чому ж тоді класова боротьба та мета безперервного накопичення капіталу не є для західного мислителя вагомими причинами виникнення расизму та сексизму?

Відповідь на це питання криється у тому, що І.Валлерстайн був не просто очевидцем подій 1968 р., але й їхнім безпосереднім учасником. Безумовно, американський дослідник не стояв на барикадах і не брав участі у вуличних сутичках. Під час бурхливих протестів він мирно працював у Колумбійському університеті, побічно беручи участь у факультетському комітеті, що намагався віднайти розв'язання проблем, піднятих студентськими заворушеннями²⁵. Згодом І.Валлерстайн писатиме про те, що протести у всьому світі, апогеєм яких став 1968 р., неабияк вплинули на формування його методу світосистемного аналізу, який окрім інших інтелектуальних субстратів (марксизму, анналізму Ф.Броделя, теорії залежності депендистів), намагався врахувати досягнення ідейної спадщини епохи шістдесятих. Перейнявши переваги такого розмаїтого антиліберального протесту, І.Валлерстайн переймає також його недоліки. Зокрема, він повторює висновки, висказані Ш.Муфф та Е.Лакло, які

стверджували про те, що усі види соціальної опозиції: гендерна, класова та етнічна – є абсолютно рівними між собою. Політичні філософи, які у своїй книзі «Гегемонія і соціалістична стратегія» 1985 р. вперше озвучили таку тезу рівності, відкидали ідею класової боротьби, диктатури пролетаріату та економічного детермінізму марксистської філософії. Їхнім лейтмотивом була ідея «радикальної демократії антагоністичного плюралізму», в котрій усі крайні точки зору мають бути висловлені, а найбільш адекватне рішення має прийматися у постійній політичній боротьбі²⁶. Окрім того, не варто забувати також про те, що І.Валлерстайн ніколи не був ортодоксальним марксистом, що визнавав єдиновірність лише однієї теорії. Мабуть, саме через цю свою особливість у його еkleктичній теорії так тісно переплітаються абсолютно різні за характером ідеї²⁷.

Однак, навіть не питання про форми соціально-го протесту та їхню рівність між собою є найбільшим каменем спотикання у питанні другої всесвітньої революції. Перебуваючи у стані засліплення новим інтелектуальним доробком епохи «розпаду ліберального консенсусу», І.Валлерстайн та його прихильники не помічають головного. Захисники світосистемного аналізу бояться визнавати те, що попри серйозний поступ, якого досягли у справі виборювання своїх прав за останні роки вищезазначені меншини, капіталізм не став менш життєздатним.

Ще одним суттєвим недоліком світосистемного аналізу є відсутність належного аналізу щодо проблем, пов'язаних зі способом виробництва та специфікою класових відносин всередині окремих країн. Приймаючи їх лише за місцеві особливості розрізаних зон глобального капіталізму, прихильники даної наукової течії, чи то випадково, чи то навмисно, нехтують серйозними мотивами важливих економічних та політичних подій.

Хоча у світосистемному аналізі І.Валлерстайна залишається місце для певної інструментальності, він все таки виділяє шість достатньо конкретних наслідків революції 1968 р. Нас, як уже обізнаних читачів, цікавить передусім два питання. Питання перше: чи пододала революція недемократичність політичних еліт? Певно що ні. Чи дала вона поштовх для того, аби припинити відчуженість «забутих людей»? Мабуть, що теж ні. Однак вона вперше прояснила, що:

1) Двокрокова стратегія, яка мала на меті спершу оволодіти державною владою, а потім транс-

фомувати суспільство набула статусу не більш ніж сумнівного припущення.

2) Організаційне припущення, начебто політична діяльність у кожній державі буде більш результативною за монопартійності перестало бути загальноприйнятим.

3) Уявлення про те, що всередині капіталістичної світоekonomіки єдиним фундаментальним конфліктом є конфлікт між працею та капіталом, а усі інші є похідними або атавістичними уже не поділялося більшістю.

4) Ідея про те, що демократія – буржуазне поняття, яке перешкоджає революційній діяльності, поступається думці про те, що демократія може виявитися глибоко антикапіталістичною і революційною ідеєю.

5) Погляд на те, що збільшення продуктивності праці є істотною передумовою побудови соціалізму змінилася стурбованістю наслідками продуктивізму по відношенню до екології, якості життя, конс'юмеризму.

6) Віра в науку як наріжний камінь будівництва утопії, поступилась скепсису з приводу класичної науки і популярного сцієнтизму²⁸.

Підсумовуючи усе сказане вище, варто коротко резюмувати погляд американського вченого на значення подій 1968 р у розвитку ліберальної геокультури.

Друга всесвітня революція 1968 р., на думку І.Валлерстайна, як і перша всесвітня революція 1848 р., перекроїла ідеологічні стратегії капіталістичної світоekonomіки. У той час, як революція 1848 р. своїми успіхами та поразками забезпечила тріумф лібералізму як ідеології, революція 1968 р. своїми успіхами та поразками зруйнувала ліберальний консенсус²⁹.

Засновник світосистемного аналізу гадає, що політика лібералізму, яка полягала в інтеграції всесвітніх трудящих класів шляхом широкого надання їм загального виборчого права та стратегії національного розвитку суверенним державам, врешті решт, досягла своїх меж. Майбутнє поширення політичних прав та економічного перерозподілу загрожувало б життєдіяльності самої системи накопичення капіталу. Однак, система досягла своїх меж раніше, аніж усі сектори всесвітніх трудящих класів були приручені «подачками невеликої, але суттєвої частини благ». Більшість населення периферійних та напівпериферійних зон все ще залишалися виключеними з функціонування системи. Така ж доля спіткала значну меншість на-

селення в центральних зонах світоєкономіки, яку І.Валлерстайн правомірно називає «внутрішнім третім світом»³⁰.

Найважливішими мотивами протестувальників з лівого та правого боків стали нехтування потреб і інтересів широких верств населення, а також зловживання політичними елітами своєю владою. Проблеми, які зачіпала друга всесвітня революція були різними: культурний націоналізм «меншостей», фемінізм, екологія. Усіх вони, на думку вченого поєднують тим, що їхні ідеї не втратили актуальності до цих пір. Тому ключове значення всесвітньої революції 1968 р., за словами І.Валлерстайна, полягало не лише в тих політичних змінах, які вона викликала, але в першу чергу в ідейному наповненні цих змін. Друга глобаль-

на революція змогла пробити отвір у тій єдності думок, з якою сприймалися вільсоніансько-леніністські концепції раніше.³¹ Саме вона, за переконанням відомого американського вченого, посягла ідеологічні сумніви, які раз і назавжди підірвали віру в дієвість ліберального консенсусу. Одним із кульмінаційних наслідків такої ерозії було падіння соціалізму та розпад СРСР. Погоджуватися чи ні з таким баченням історії в тому числі нашої Вітчизни – вибір кожного. Втім, якщо слідувати логіці вченого, то світосистема зараз має стояти на порозі грандіозних змін. У результаті біфуркацій вона, на за уявленням дослідника, повинна або перетворитися на систему світового соціалізму, або розпастися на цілу низку дрібних систем, які продовжили б своє існування у нових іпостасях³².

ПОСИЛАННЯ:

¹ Валлерстайн І. Исторические системы как сложные системы // Вестник Харьковского университета. – 1998. – № 4. – С. 198-203.

² Wallerstein I. The Modern World-System – Режим доступу: http://luceroecography.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Immanuel_Wallerstein.

³ Wallerstein I. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World – System. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – 242 p.

⁴ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб: Университетская книга, 2001. – С.215.

⁵ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 72.

⁶ Валлерстайн І. Миросистемный анализ: введение. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 248 с. – С.155.

⁷ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 221.

⁸ Там же. – С. 222.

⁹ Валлерстайн І. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – С. 29.

¹⁰ Там же, С. 29.

¹¹ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 47.

¹² Там же, С. 17-18.

¹³ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб: Университетская книга, 2001. – С. 276.

¹⁴ Wallerstein I. Structural crises/ – Режим доступу: <http://newleftreview.org/II/62/immanuel-wallerstein-structural-crises>.

¹⁵ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 137.

¹⁶ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире... – С. 278.

¹⁷ Валлерстайн І. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – С.63.

¹⁸ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 224.

¹⁹ Валлерстайн І. Маразматика или политики? – Режим доступу: http://scepstis.ru/library/id_252.html

²⁰ Валлерстайн І. Противоречия арабской весны – Режим доступу: <http://4as.info/pub/973>

²¹ Там же.

²² Там же.

²³ Там же.

²⁴ Валлерстайн І. Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация. – М. Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 176 с. – С. 120.

²⁵ Соловьев С.М. Мифы исторического капитализма – Режим доступу: http://scepstis.ru/library/id_2816.html.

²⁶ Лакло Э. Прогрессиализм после Карла Маркса и Барака Обамы: Центр Востока и Запада – Режим доступа: <http://www.meso Eurasia.org /archives/358>

²⁷ Усатенко І. Вітоки світосистемного аналізу І.Валлерстайна // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2011. – №24. – С. 163-173.

²⁸ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб: Университетская книга, 2001. – С. 208.

²⁹ Валлерстайн І. После либерализма. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 137.

³⁰ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. – СПб: Университетская книга, 2001. – С. 311.

³¹ Там же.

³² Валлерстайн І. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – С. 67.

Usatenko I.A. Anti-Systemic Protest in the XX in the views of I.Wallerstein / Odessa I.I.Mechnikov National University.

This article is dedicated to the I.Wallerstein`s estimations of the place of the events, which have lasted during 1968 in the World-System`s development. An American sociologist interprets them as the events of the second world`s revolution, which has overcome the liberal consent, established in the middle of the XIX century. It is also deals with common reasons for labour, ethnic, female and other movements to struggle against the capitalist world-economy.

Key words: World-System`s analysis, the Capitalist World-Economy, anti-systemic movements, World revolution, the labor movement, ethnic movement, female movement.

Усатенко І.А. Антисистемний протест в ХХ столітті в роботах І.Валлерстайна / Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова.

Стаття посвячена оцінці І.Валлерстайном місця подій 1968 г. в розвитку міросистеми. Американський соціолог трактує їх як події другої загальної революції, якої удалось подолати ліберальний консенсус, оснований в середині ХІХ століття. В статті також розглядаються загальні мотиви для робочих, етнічних, жіночих і інших рухів, в їх боротьбі проти капіталістическої міросистеми.

Ключевые слова: мир-системний аналіз, капіталістическа міроэкономика, антисистемні рухення, робоче рухення, національно-освободительное рухення, жіноське рухення.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2014

Прийнята до друку 26.05.2014